

<https://doi.org/10.15407/rksu.32.038>

УДК 930.25(477.83-25):001.89:342.724(094)(410)"1687"

Христина Базюк, магістр історії,
аспірантка відділу історії середніх віків
Інститут українознавства
імені Івана Крип'якевича НАН України (Львів, Україна)
ORCID: 0000-0002-7625-4985
E-mail: khrystynabaziuk@gmail.com

ЛЬВІВСЬКА КОПІЯ «ДЕКЛАРАЦІЇ СВОБОДИ СОВІСТІ» ЯКОВА ІІ ВІД 12 лютого 1687 року: КОНТЕКСТ СТВОРЕННЯ ДОКУМЕНТА ТА ЙОГО АНАЛІЗ

Мета роботи. Введення до наукового обігу раніше не опублікованого документа — копії «Декларації свободи совісті» англійського короля Якова ІІ, яка була віднайдена в листуванні львівського купця шотландського походження Артура Форбса (Центральний державний історичний архів України, місто Львів. Фонд 132, опис 1, справа 261). Аналіз політичної й релігійної ситуації, яка зробила цей документ актуальним для львівських купців-шотландців, з'ясування впливу копії «Декларації свободи совісті» на них. **Методологія.** Для зіставлення й аналізу тексту оригінальної «Декларації свободи совісті» та її копії в листі до Артура Форбса було використано порівняльний та дедуктивний методи. Системний метод було застосовано при поясненні контексту створення оригіналу та копії «Декларації свободи совісті». **Наукова новизна.** До наукового обігу вперше введено документ — копію «Декларації свободи совісті» з листування шотландського купця Артура Форбса, який мав власну торгову мережу із центром у Львові. Лист розглянуто в контексті міграції шотландців на територію Руського воєводства. Проаналізовано значення англійської релігійної політики для львівських купців-шотландців. **Висновки.** Однією з причин еміграції шотландців у XV—XVII ст. до європейських країн можна назва-

Цитування: Базюк Х. Львівська копія «Декларації свободи совісті» Якова ІІ від 12 лютого 1687 року: контекст створення документа та його аналіз. *Рукописна та книжкова спадщина України*. 2024. № 1 (32). С. 38—55. <https://doi.org/10.15407/rksu.32.038>

© Видавець ВД «Академперіодика» НАН України, 2024. Стаття опублікована за умовами відкритого доступу за ліцензією CC BY-NC-ND (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/>)

ти внутрішні релігійні конфлікти. Через них значна частина шотландських католиків і протестантів полишили країну, а деякі з них оселилися на території Речі Посполитої, зокрема Руського воєводства та міста Львова. Найчастіше вони займалися торгівлею, яка стала не лише джерелом заробітку, а й забезпечила сталий контакт із батьківщиною. Прикладом такого зв'язку є листування шотландського купця Артура Форбса з другом і торговим партнером Іотфрідом Бекером. У ньому знаходимо копію «Декларації свободи совісті» англійського короля Якова II. Цей документ проголошував релігійну рівність та толерантність на території Англійського королівства, а тому був надзвичайно важливим для тих шотландців, які полишили свою країну через можливість релігійних переслідувань. На жаль, вони так і не змогли нею скористатися, оскільки дію «Декларації свободи совісті» було анульовано під час Славної революції в 1688 р.

Ключові слова: шотландська еміграція; Львів; Декларація свободи совісті; Руське воєводство; Річ Посполита; торгівля.

Актуальність теми дослідження. Подальше вивчення питання діяльності шотландців-емігрантів у Львові може забезпечити цінний масив документів Центрального державного історичного архіву України, місто Львів. Він має ключове значення для дослідження міжнародних, торгових і релігійних контактів, які здійснювали шотландські торговці впродовж XV—XVII ст. (фонд 132, опис 1). До прикладу, колекція листів Артура Форбса за 1684—1692 рр. показує динаміку розвитку його торгової мережі та сімейних відносин (як у рамках бізнесу, так і поза ним). Саме у цьому листуванні було віднайдено текст переписаної від руки «Декларації свободи совісті» з додатковими коментарями й подальшими вказівками від автора копії. Дослідження вказаного документа дає змогу краще зрозуміти вплив торгівлі на формування культурних, релігійних і політичних зв'язків між Річчю Посполитою та Шотландією, а також її значення в переданні важливої міжнародної інформації.

Аналіз досліджень і публікацій. Міграція шотландців на територію Руського воєводства досі залишається маловивченою темою для українських та міжнародних дослідників. З українських істориків концентрувалася на дослідженні шотландців лише Раїса Шиян. Її публікації були зосереджені переважно на економічному аспекті діяльності емігрантів, а саме на торгівлі [7; 8; 9]. У роботах інших львовознавців шотландці згадані лише епізодично [3; 18]. Окремо їх розглядають з точки зору військової історії [2]. Схожа ситуація і з працями англійських та польських істориків: Руському воєводству присвячено у кращому разі декілька абзаців, й аргументується це тим, що й раніше, і тепер доступ іноземних учених до львівських архівів є обмеженим [12; 15; 24]. Отож географія детального вивчення питання про шотландців-мігрантів завершується на польсько-українському кордоні. Єдиний виняток — дослідження Пітера Пауля Баера, яке можна відзначити як одну з найдокладніших праць на тему шотландських мігрантів на території Речі Посполитої [10]. Підсумовуємо, що дана тема є надзвичайно

40 перспективною для вивчення. Що стосується аналізу релігійної політики Якова II на території Англії та Шотландії, то ця тема є добре дослідженою і пропонує різноманітні підходи в аналізі діяльності короля — як позитивні, так і негативні [11; 14; 19; 22].

Мета дослідження. Увести до наукового обігу копію «Декларації свободи совісті» англійського короля Якова II з листа до львівського купця Артура Форбса. Проаналізувати контекст створення цього документа і його важливість для шотландців-емігрантів.

Виклад основного матеріалу. Протягом XV—XVII ст. шотландці масово емігрували на територію Європейського континенту. На те існувало безліч причин: швидкий приріст населення в Шотландії, низький життєвий рівень, економічна відсталість, погані клімат та ґрунти, природні катаклізми, а також постійні воєнні та релігійні конфлікти. Спочатку шотландські мігранти переселялися на землі Франції та Фландрії, згодом — Данії, а потім Німеччини, Швеції та Речі Посполитої. Остання приваблювала їх добрими можливостями для торгівлі, перспективами для молодих людей найматися до війська та загалом непоганими умовами для життя (порівняно із батьківщиною) — фактично, шотландці зайняли тут нішу середнього класу. Саме цей період можна охарактеризувати як час розквіту Речі Посполитої: зростання економіки (її підтримувала успішна торгівля зерном через Балтійське море), підтримка місцевих і закордонних торговців (з можливістю для них набувати міське громадянство), релігійна толерантність (прийняття протестантів). І коли на початку XVIII ст. стало зрозуміло, що ці позитивні процеси практично зупинилися — припинилася й шотландська міграція на польські землі [10, с. 41—69].

Багатші шотландці утворювали торгові об'єднання у великих містах — Гданську, Холмі, Торуні, Познані, Варшаві, Кракові, Любліні та Львові. Переважно вони торгували вовняними тканинами (часто завезеними з території Британії). Дрібніші торговці продавали свої товари в менших населених пунктах — невеличких містечках і селах. Це були потрібні всім товари широкого вжитку, тобто різноманітний дрібний крам (нитки, голки, ножі тощо). Визначити чисельність бідніших шотландців-мігрантів неможливо, оскільки на офіційному рівні ніхто не займався їхнім переписом. Єдині доступні нам точні дані стосуються задокументованих шотландців у лавах польської армії та торговців, які отримували міське громадянство. Наприклад, відомо про 15 шотландців, які стали громадянами міста Львова в XVI—XVII ст. Загалом питання щодо кількості шотландців на території Речі Посполитої досі залишається надзвичайно дискусійним і потребує подальшого вивчення [17, с. 53—63].

Щодо тих шотландців, які обрали для життя Львів, то нам відома не лише їхня чисельність. На те, що в місті існувала шотландська община, звернув увагу ще Денис Зубрицький у «Хроніці міста Львова». Він наводить

інформацію про сучасну вулицю Сербську: раніше вона називалася Шотландським торгом, оскільки там продавали свої товари шотландські купці [4, с. 13]. Далі знаходимо дані про прибулих у місто купців-шотландців, які були протестантами і мусили відправляти свої богослужіння приватно, але в 1668 р. раецький суд міста заборонив їм це робити [4, с. 377]. Приблизно із цього часу можна побачити, як через зазначене (та інші) обмеження зацікавлення шотландської общини до міста поступово згасало: очевидно, що досі йшлося про тих шотландців, які не мали міського громадянства, адже до нього намагалися не допускати протестантів. Уже в 1712 р. євреї робили спроби торгувати горілкою на території Шотландської вулиці, де їх до цього не було [4, с. 417].

У цей же час (кінець XVII — початок XVIII ст.) у Львові формується багатший прошарок шотландців-купців, які оселялися в місті цілими сім'ями. Напевно, найвідомішим прикладом є родина Гордонів, яка проживала на площі Ринок (її також згадує Денис Зубрицький). Спочатку батько (Томас Гордон), а згодом і син (Александр Гордон) посіли найвищі в міській ієрархії посади: міського райці та бурмистра [4, с. 398, 423].

Іншою впливовою, хоч і не такою відомою, була родина Форбсів. Про їхню діяльність дізнаємося з декількох сотень ділових і приватних листів — їх можна знайти в Центральному державному історичному архіві України, місто Львів (далі — ЦДІАЛ), фонд 132, опис 1. Завдяки цьому листуванню стає зрозумілою структура торгової мережі Форбсів. Вона діяла переважно в межах Руського воєводства, а також у декількох інших польських містах — Львові, Іданську, Варшаві, Вроцлаві, Тисмениці, Кракові. Основними торговими партнерами родини Форбсів були інші шотландські торговці, німецькі й англійські купці.

Саме серед цих документів було знайдено рукописну копію «Декларації свободи совісті» (далі — «Декларація...») англійського короля Якова II (ЦДІАЛ, фонд 132, опис 1, справа 261). Перш ніж аналізувати документ, потрібно пояснити історичний контекст його створення, а саме релігійні конфлікти всередині Британії та Шотландії XVI—XVII ст. Після того, як Генріх VIII двома Актами про супремію закріпив відділення від Католицької церкви, англійські королі фактично здобули контроль над церковними структурами [1, с. 256]. Та це не означало, що релігійна ситуація всередині Британії стала стабільною. Навпаки, від 1534 р. і до початку XVIII ст. постійні зміни релігійної політики (які залежали переважно від поглядів правлячого монарха) були однією з основних причин місцевого неспокою.

Королям доводилося балансувати між релігійними течіями всередині Англії (англіканцями, католиками, пуританами, квакерами) та Шотландії (Пресвітеріанською церквою, Єпископальною церквою, Ковенантським рухом, квакерами й католиками). Це було надзвичайно складно, оскільки Англійська церква, головою якої офіційно був англійський монарх,

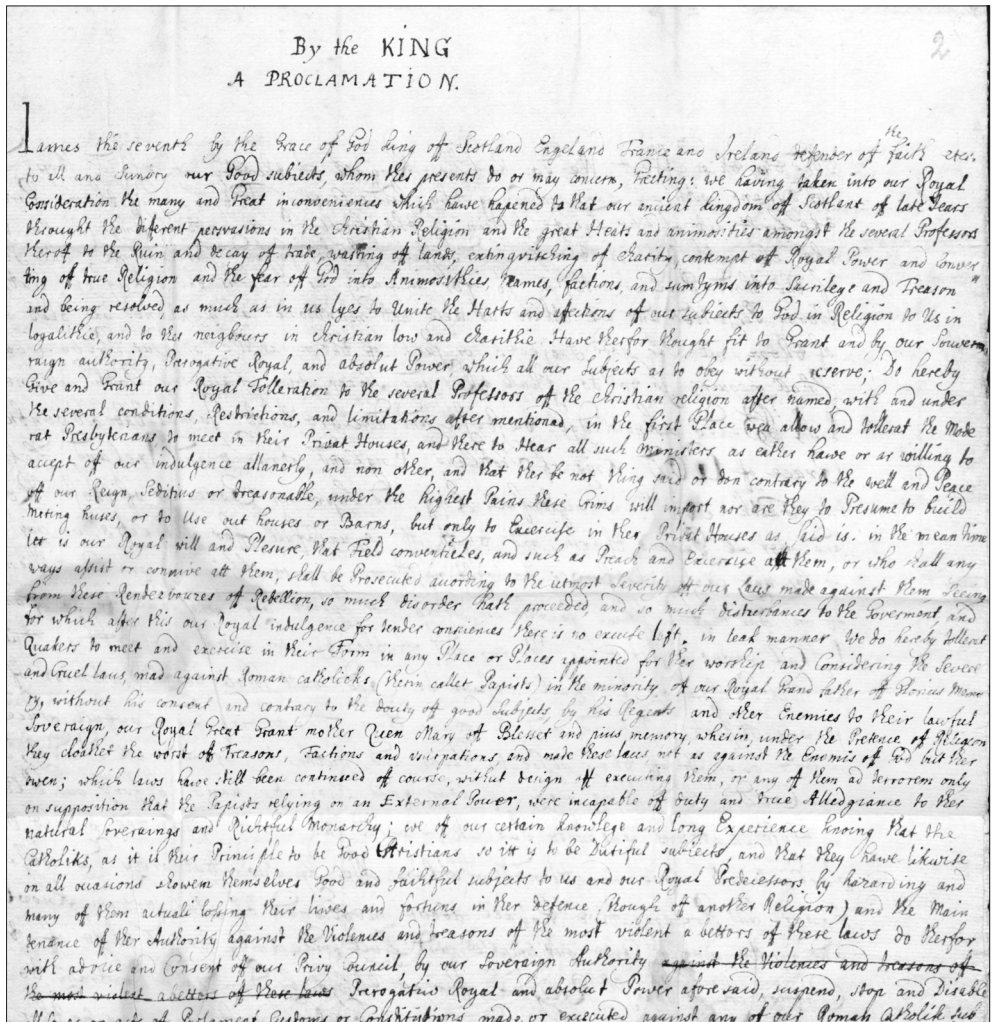
перебувала на початковому етапі свого формування. Щоб уникнути додаткових труднощів, було вирішено, що Англiканська церква не буде втручатися в релiгiйнi конфлiкти на території європейського континенту, тобто ніяк не підтримуватиме протестантів у сутичках з католиками [20, с. 277].

Генріх VIII уперше спробував оформити доктрини Англiканської церкви документально. Для цього було запроваджено звід правил з початковою назвою «Десять статей» (1536 р.). Згодом, залежно від змін у релiгiйнiй політиці, його декілька разів редагували. Так було видано «Шість статей» (1539 р.), «Королівську книгу» (1543 р.), а за сприяння Едуарда VI — «Сорок дві статті». Фінальний затверджений варіант отримав назву «Тридцять дев'ять циркулів» і був встановлений за часів правління Єлизавети I. Через те, що внесені туди пункти недостатньо чітко прописували відмінність між англiканською та католицькою Церквами, це стало причиною подальших релiгiйних конфлiктів, які мали місце в XVII ст. [1, с. 256—258].

«Книга поширених молитов» — другий ключовий збірник документів, які формували церковну доктрину. Його перша редакція 1549 р. стала спробою створити англiканський молитовник, який мав би прийти на зміну католицькому. Між цим варіантом та фінальною версією (1662 р.) були проміжні видання в 1552 р., 1559 р. та 1604 р. Наступним кроком на шляху до уніфікації можна вважати введення офіційного перекладу Біблії англійською мовою, який було завершено в 1611 р. Цю версію ще називають «Біблією короля Якова», оскільки її видали за дорученням короля Якова I для усунення розбіжностей між попередніми перекладами. На додачу до цих трьох основних праць було видано декілька менших регулюючих документів. Це «Декларація про спорт» (1618 р., 1633 р.), «Прокламація індульгенції» Карла II (1672 р.) та «Декларація...» Якова II, якій і присвячена наша стаття [16].

«Декларація...» була створена у завершальні роки правління останнього католицького англійського короля. Релiгiйна політика Якова II (роки правління 1685—1688) вирізнялася віротерпимістю та покращенням умов діяльності для католиків в офіційних державних структурах (за законом державні посади могли обіймати лише англiканці). У рамках цієї ж політики також було засновано нові католицькі школи, а в університетах змогли викладати католики. Щоб оформити ці зміни офіційно, 12 лютого 1687 р. було проголошено «Декларацію...» для Шотландії, а 4 квітня того ж року — для Англії [13, р. 345—348].

«Декларація...» надала повну релiгiйну свободу католикам і нонконформістам (тобто тим протестантам, які не належали до Англiканської церкви) та запевняла англiканських священників у подальшій підтримці короля. Вона призупинила дію всіх карних законів, які вимагали від людей відвідувати служби Англiканської церкви або карати їх за відвідування інших релiгiйних служб. Дозволялося католикам і нонконформістам проводити

Бекер Г. Початок копії «Декларації свободи совісті», надісланій до львівського купця шотландського походження Артура Форбса. 1687 р. Джерело: Центральний державний історичний архів України, місто Львів. Ф. 132. Оп. 1. Спр. 261. Арк. 3

публічні релігійні служби, проповідувати та публікувати релігійні матеріали. Це був серйозний відхід від політики попередніх монархів, які прагнули зберегти домінування Англійської церкви. Адже до 1687 р. за порушення цих законів потрібно було сплачувати щомісячний штраф і можна було потрапити до тюрми, а спроба навернення іншої людини в католицизм вважалася державною зрадою [23, р. 52].

«Декларація...» викликала неоднозначну реакцію. Одним зі способів її обговорення стало розповсюдження памфлетів (як авторизованих, так і анонімних), в яких прихильники і противники політики Якова II

обговорювали документ і обстоювали свою точку зору. Можна лише зауважити, що такий спосіб ведення дебатів був популярним: відомо, що один із памфлетів був надрукований накладом 20 000 примірників [13, р. 353—354].

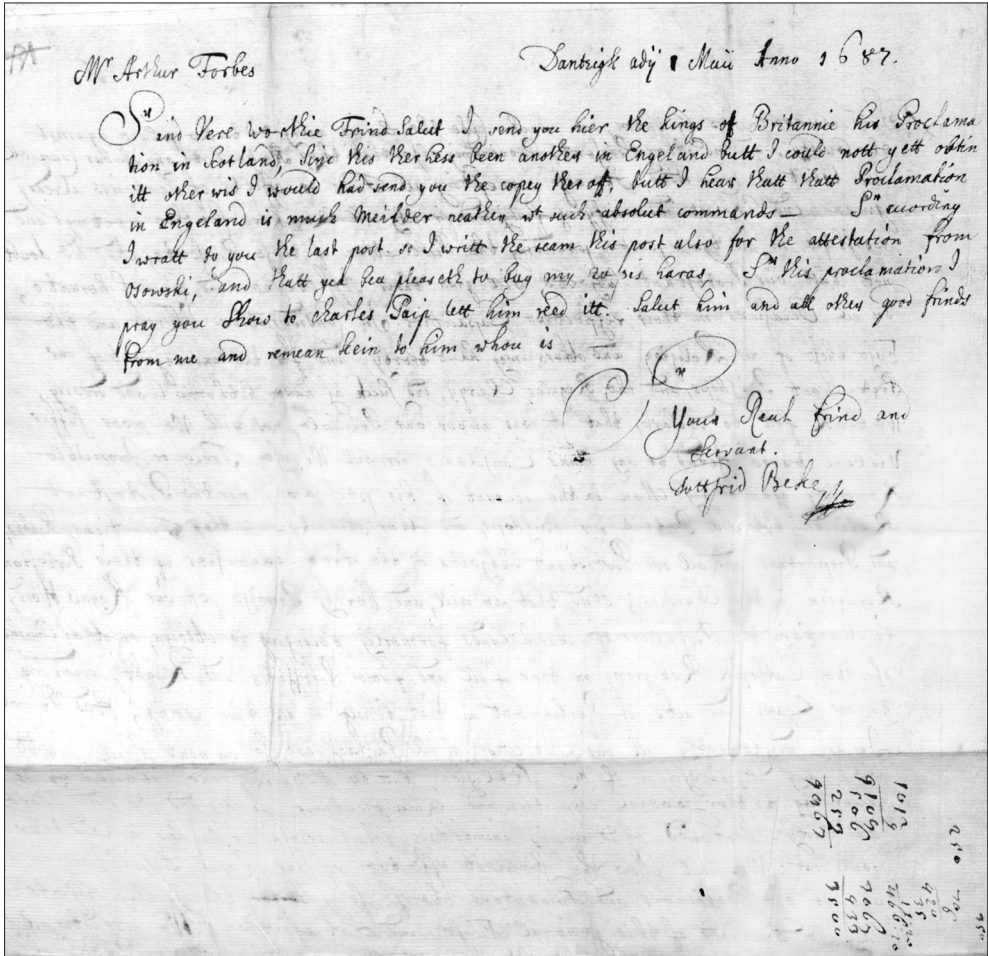
Можливо, такі публічні обговорення з часом могли б забезпечити більш толерантне ставлення в англійському середовищі до неангліканських Церков. Однак саме релігійна політика Якова II стала головним чинником його падіння, адже призвела до посилення опозиції з боку багатьох представників політичного та релігійного істеблішменту. Як наслідок, у 1688 р. група протестантської знаті запросила Вільгельма Оранського, протестантського голландського принца, вторгнутися до Англії та скинути Якова II. Таким був початок Славної революції, під час якої Яків II був змушений втекти з країни, а його місце посіли король Вільгельм III та його дружина Мері [19, р. 462—464].

Отож, знаючи особливості релігійної політики Британії в кінці XVII ст. та її вплив на процеси міграції шотландців, можемо перейти до аналізу листа з копією «Декларації...». Він був надісланий 1 травня 1687 р. Готфрідом Бекером з Данцига (Гданська) до Артура Форбса. Структура листа така: три сторінки «Декларації...» було вкладено в один аркуш паперу, на зворотній стороні якого позначено адресата, а також написані математичні розрахунки та коротке привітання від автора.

У цьому вступі Бекер посилає своєму «вартісному другу» привітання і переписану Прокламацію короля Британії, видану в Шотландії, а також зазначає, що ще одна така була видана для Англії. До англійської версії документа він поки не має доступу, однак чув, що цей її варіант є значно м'якшим. Лист продовжується обговоренням торгових справ і завершується так: «...молю тебе показати цю Декларацію Чарльзу Пайпу, дозволь йому прочитати її. Привітай від мене його і всіх інших добрих друзів і нагадай йому, хто є до нього прихильним» [5, арк. 6].

Використана в листуванні мова — англійська, за способом написання деякі зі слів можна віднести до пізньої середньоанглійської [21]. Ось декілька прикладів (перше слово взято з листа, друге, виділене, — з оригінального документа): *subiects* — *subjects*; *ruin* — *ruine*; *persvasions* — *perswasions*; *extingvisching* — *extinguishing*; *harts* — *hearts*; *sumtyms* — *sometimes*; *tollerat* — *tolerate*; *hawe* — *have*; *ar* — *are*; *off* — *of*; *non* — *none*; *ther* — *there*; *don* — *done*; *laus* — *laws*; *leak* — *like*; *pouer* — *power*; *injoy* — *enjoy*; *low* — *love*; *onely* — *only*; *mak* — *make*; *thoso* — *these*; *adweis* — *advice*; *dem* — *them*; *guiltij* — *guilty*; *imploij* — *employ*; *anij* — *any*; *formerlij* — *formerly*; *proclimation* — *proclamation*; *Edinburgk* — *Edinburgh* [6, арк. 3—5].

Окрім цих змін, у тексті також помітна різниця в написанні слів з використанням великих і малих літер: *our* — *Our*; *subiects* — *Subjects*; *James* — *JAMES*; *Good* — *good*; *GOD* — *God*. Відрізняється й використання дефіса: *meting huses* — *Meeting-Houses*; *Field conventicles* — *Field-Conventicles*; *Roman*

Бекер І. Лист, який додавався до копії «Декларації свободи совісті». В нижньому правому кутку аркуша видно математичні розрахунки (вони стосуються торгівлі тканинами). 1687 р. Джерело: Центральний державний історичний архів України, місто Львів. Ф. 132. Оп. 1. Спр. 261. Арк. 6

catholicks — *Roman-Catholicks*; above mentionad — *above-mentioned*. Тричі було пропущено значні частини тексту (що не впливає на його зміст): Parliament of the said King Charles, the twenty first and twenty fifth Acts of that Parliament; and the thirteenth Act of the first Session of Our late Parliament; of our certain Knowledge; Mans Conscience, nor will we use Force or invinsible necessity against any Man. Докладне порівняння текстів «Декларації...» з листа та оригіналу представлене в Додатку.

Можемо стверджувати, що, за винятком певних граматичних особливостей та незначних скорочень, текст документа з листа до Артура Форбса повністю відповідає тексту «Декларації...» 1687 р. Оскільки деякі слова

написані в одному місці як в оригіналі, а в іншому — середньоанглійською, можна припустити, що одну частину тексту переписували, а іншу записували на слух.

Для того, щоби роздобути оригінал документа, Готфрідові Бекеру знадобилося трохи менше трьох місяців (від 12 лютого до 1 травня 1687 р.). Це означає, що завдяки розвиненій торговельній мережі шотландці могли доволі швидко й на далекій відстані обмінюватися важливою інформацією і бути в курсі подій, які відбувалися на їхній батьківщині.

З листа незрозуміле ставлення Бекера до прийнятої прокламації — відсутні як схвалення, так і критика документа. Не диспонуємо й відповіддю Форбса (наступний його лист, який зберігся, датується 1692 р.). Попри це, торговці явно усвідомлювали корисність «Декларації...» для інших емігрантів-шотландців, тому в тексті листа можна віднайти прохання про її розповсюдження за межі приватного листування.

Наукова новизна. До наукового обігу введено документ — копію «Декларації свободи совісті» з листування шотландського купця Артура Форбса — та проаналізовано його в контексті англійської релігійної політики XVII ст. і шотландської еміграції на територію Речі Посполитої й Руського воєводства.

Висновки. XVII ст. стало завершальним етапом релігійних конфліктів на території Англії та Шотландії. Для Британії фіналом цього протистояння було правління Якова II (1685—1688 рр.) — її останнього короля-католика. До нього англійські монархи намагалися надавати перевагу Англіканській церкві, однак при цьому враховували у своїй релігійній політиці такі фактори: балансування між іншими релігійними течіями; поєднання власних релігійних поглядів з посадою голови Англіканської церкви; уникнення впливу європейської політики на ситуацію всередині Британських островів; уніфікацію церковної доктрини.

З приходом Якова II цей баланс усе більше схилявся на користь католиків, що непокоїло значну частину жителів як Англії, так і Шотландії. Ці зміни законодавчо закріпилися 1687 р. у «Декларації свободи совісті», оскільки католиків і протестантів практично зрівняли у правах з англіканцями. Це остаточно переконало негативно налаштованих проти короля в потребі зміни влади: їхні дії спричинили революцію і втечу Якова II за кордон. Однак проголошення «Декларації свободи совісті» та її затвердження подарували надію іншій групі людей — а саме тим, хто був засуджений через релігійні погляди або ж емігрували.

Під ці критерії підпадала частина шотландців-емігрантів, змушених покинути власні домівки і шукати кращого життя деінде. Серед них були католики і протестанти (не-англіканці), які оселилися на території Речі Посполитої, зокрема Руського воєводства. Завдяки знайденій у ЦДІАЛ копії переписаної «Декларації свободи совісті», надісланій місцевому купцю

шотландського походження Артуру Форбсу, можна дійти висновку, що місцеві емігранти були добре проінформовані про всі події, що відбувались у Британії. У листі, який був доданий до копії документа, наголошувалося на потребі розповсюдити його серед спільних знайомих шотландців, яким він міг допомогти. Можливо, «Декларація свободи совісті» стала додатковим стимулом для шотландців повертатися на батьківщину і покидати Львів, життя в якому на той час ставало для них усе складнішим.

Підсумовуємо, що подальше дослідження листування Артура Форбса є перспективним з точки зору виявлення досі невідомих прикладів економічних, релігійних та соціальних контактів у середовищі шотландських емігрантів на території Руського воеводства, а також для вивчення міжнародних торгових відносин XVII ст.

ДОДАТОК

By the King.

A PROCLAMATION¹

James the seventh by the Grace (**grace**) of God, King of Scotland, England, France, and Ireland, defender (**Defender**) of the faith, eter (**&c.**) to (**To**) all and Sundry (**sundry**) our Good (**good**) subiects (**subjects**), whom thes (**these**) presents do or may concern, (;) Greeting: we (**We**) having taken into our Royal Consideration (**consideration**) the many and Great (**great**) inconveniencies which hawe (**have**) hapened (**happened**) to that our (**Our**) ancient Kingdom off (**of**) Scotland of late Years (**years,**) through the different persvasions (**persvasions**) in the Christian Religion (**religion,**) and the great Heats and animosities (**Animosities**) amongst the several Professors thereof (;) to the Ruin (**ruine**) and decay of trade (**Trade**), wasting of lands (**Lands**), extingvisching (**extinguishing**) of charity (**Charity**), contempt of Royal Power (;) and converting off (**of**) true Religion and the fear off (**of**) God into Animositihies (**Animosities**), names (**Names**), factions (**Factions**), and sumtyms (**somtimes**) into Sacrilege (**Sacriledge**) and Treason and (. **And**) being resolved, as much as in us (**Us**) lyes (;) to Unite the Harts (**Hearts**) and affections (**Affections**) of our subiects (**Subjects**) to God in Religion (;) to Us in loyalithie (**Loyalty**), and to thei (**their**) neighbours (**Neighbours**) in christian (**Christian**) low (**Love**) and charithie (**Charity,**) Have therfor (**therefore**) thought fit to Grant (;) and by our Souveraign (**Soveraign**) authority (**Authority**), Prerogative Royal, and absolut Power (**power**), which all our Subjects ar (are) to obey without reserve (**Reserve,**); Do hereby Give (**give**) and Grant our (**Our**) Royal Tolleration to the several Professors off (**of**) the christian (**Christian**) religion (**Religion**) after named (**afternamed**), with and under the several conditions (**Conditions**), Restrictions, and limitations (**Limitations**) after mentionad (**aftermentioned**), in (. **In**) the first Place (**place**), we allow and tollerat (**Tollerate**) the Moderate (**moderate**) Presbyterians, to meet (**Meet**) in their Private (**private**) Houses, and there to Hear (**hear**) all such Ministers (;) as eather (**either**) hawe (**have**) or ar (**are**) willing to accept off (**of**) our (**Our**) indulgence (**Indulgence**) allanerly (**Allanerly**), and non (**none**) other, and that ther (**there**) be not (**not any**) thing said or don (**done**) contrary to the well and Peace (**peace**)

¹ Текст «Декларації свободи совісті» 1687 р., із листа до Артура Форбса [6]. Виділені слова в дужках взяті з офіційного документа, опублікованого за наказом короля Якова II на території Шотландії [16].

off our (**Our**) Reign, Seditius (**Seditious**) or Treasonable, under the highest Pains these Crims (**Crimes**) will import (**Import**;) nor are they to Presume (**presume**) to build meeting houses (**Meeting-Houses**), or to Use out houses (**Out-Houses**) or Barns, but only to Exercise (**Exercise**) in ther Privat (**privat**) Houses (,) as Said (**said**) is. (: In the mean time iet (it) is our Royal will and Pleasure (**pleasure**), that Field conventicles (**Field-Conventicles**), and such as Preach and (**or**) Exercise (**exercise**) at them, or who shall (**whoshall**) any ways assist (**Assist**) or connive (**Connive**) att (**at**) them, shall be Prosecuted (**prosecuted**) according to the utmost Severity (**severity**) off (**of**) our (**Our**) Laus (**Laws**) made against them, seeing from these Rendezvouzes off (**of**) Rebellion (**Religion**), so much disorder (**Disorder**) hath proceeded, and so much disturbances to the Government, (;) and for which after this our Royal indulgence (**Indulgence**) for tender Consciences there is no excuse (**Excuse**) left. In leak (**like**) manner (,) We do hereby tollerat (**Tollerate**) Quakers (,) to meet and exercise in their Form, in any Place or Places appointed for ther (**their**) worship (**Worship**) and (. **And**) Considering (**considering**) the Severe (**severe**) and Cruel (**cruel**) laus (**Laws**), mad (**made**) against Roman catholicks (**Roman-Catholicks**) (therin (**therein**) callet (**called**) Papists) in the minority (**Minority**) of our (**Our**) Royal Grand father (**Grand-Father**) off (**of**) Glorious Memory, without his consent (**Consent**;) and contrary to the douty (**duty**) off (**of**) good Subjects, by his Regents and other Enemies to their lawful (**Lawful**) Sovereign, our Royal Great Grand mother (**Grand-Mother**) Quen (**Queen**) Mary (,) of Blesset (**Blessed**) and pius (**Pious**) memory (**Memory**), wherin (**wherein**), under the Pretence (**pretence**) of Religion they cloathed (**Cloathed**) the worst off (**of**) Treasons, Factions and usurpations (**Usurpations**), and made these laus (**Laws**), not as against the Enemis off (**of**) God (,) but ther (**their**) owen (**own**); which laws (**Laws**) have still been continued off (**of**) course (**Course**), withut (**without**) design off (**of**) executing (**Executing**) them, or any of them ad terrorem only (,) on supposition (**Supposition**) that the Papists relying on an External Pouer (**Power**), were incapable of duty (**Duty**) and true Allegiance to ther (**their**) natural Sovereigns, and Richtful (**Rightful**) Monarchy; (: we (**We**) off (**of**) our (**Our**) certain Knowledge (,) and long Experience knoing (**knowing**) that the Catholiks, as it is their Principle (**principle**) to be Good (**good**) Christians (,) so itt (**it**) is to be Dutiful (**dutiful**) subiects (**subjects**), and that they have likewise in (**on**) all occasions (**Occasions**) showem (**shown**) themselves Good (**good**) and faithful subjects (**Subjects**) to us (**Us**), and our (**Our**) Royal Predecessors (,) by hazarding (,) and many off (**of**) them actuali (actually) lossing (**losing**) their liwes (**Lives**) and fortunes (**Fortunes**) in ther (**their**) defence (**Defence**) (though off (**of**) another Religion (**Raligion**)) and the Maintenance (**maintenance**) off (**of**) ther (**their**) Authority against the Violences and treasons (**Treasons**) off (**of**) the most violent a bettors (**Abetrors**) of these laws (**Laws**), do (**Do**) therfor (**therefore**) with advice (**Advice**) and Consent off (**of**) our Privy Council, by our Sovereign Authority (,) Prerogative Royal (,) and absolut (**Absolute**) Power afore said (**aforesaid**), suspend (**Suspend**), stop (**Stop**) and Disable all laws (**Laws**) or acts (**Acts**) off Parliament (**Parliament**), Customs or Constitutions, made or executed (**Executed**) against any of our Roman Catholik subjects (**Subjects**;) in any tyme (**time**) past to all intents and purposes (,) making void all Prohibitions (**prohibitions**) therin (**therein**) mentioned, Pains or Penalties (**Penalties**) therin (**therein**) ordained (**Ordained**) to be inflicted (**Inflicted**), so that they shall in all things be es (**as**) free in all Respects (**respects**) as any off our Protestans (**Protestant**) Subjects whatsoever, not onely (**only**) to exercise ther (**their**) Religion (,) butt (**but**) to enjoy (**enjoy**) all officies (**Offices**), benefits (**Benefices**) and others (,) which we (**We**) shall thing fit to bestow upon them in all time comming (**coming**): nevertheless (**Nevertheless**) itt (**it**) is our (**Our**)

will (**Will**) and Plesure (**Pleasure**), and we (**We**) do hereby Command all catholiks (**Catholicks**) att (**at**) ther (**their**) highest Pains (,) only to exercise ther (**their**) Religions (**Religious**) Worship in Houses or Chappels (**Chapels**); and that they presume nott (**not**) to Preach in the open fields (**Fields**), or to invade (**Invade**) the Protestant Churches by for (**force**,) under the pains foresaid (**aforsaid**,) to be inflicted upon the ofenders (**Offenders**) respectively, nor shall they Presume (presume) to mak (**make**) Publik (**publick**) Processions in the High streets (**High-Streets**) off (**of**) any off (**of**) our (**Our**) Royal Burghs (,) under the Pains above mentionad (**above-mentioned**:) and (**And**) wheras (**whereas**) the obedience (**Obedience**) and Service of our (**Our**) Good (**good**) Subjects is due (**to Us**) be (**by**) their (**their**) Alledgiance (**Allegiance**), and our (**Our**) Sovereignty (**Sovereignty**), and that no Law (,) Costom (**Custom**,) or Constitution, Difference in Religion, or other impediment whatsoever can exempt or discharge the subjects (**Subjects**) from ther (**their**) Native obligations (**Obligations**) and Duty to the Crown, or hinder us (**Us**) from Protecting (**protecting**) and imploying (**employing**) them (,) according to ther (**their**) several capacities (**Capacities**,) and our (**Our**) Royal Plesure (**Pleasure**,) nor Restrain (**restrain**) us from Conferring (**conferring**) Heretable Rights (,) and Priviledges upon them, or Vacuat (**Vacuate**) or Annul thoso (**these**) Rights Heretabel (**Heretable**), when the (**they**) ar (**are**) made or Conferred (**conferred**): And Likewise (**likewise**) considering, that somo (**some**) oaths (**Oaths**) ar (**are**) capable of being wrested (**Wrested**) by Men of Sinistruous intentions (**Intentions**), a Practice (**practice**) in that Kingdom, fatal to Religion, as it was to Loijalty (**Loyalty**): Do therfore (**therefore**,) with adweis (**Advice**) and Consent as foresaid (**aforsaid**), cass (**Cass**,) annull (**Annul**) and discharge (**Discharge**) all Oaths whatsoever, by wich (**which**) anij (**any**) of our (**Our**) Subiects (**Subjects**) are incapacitated, or disabled from holding Places, or Offices in our for said (**Our said**) Kingdom, or enjoying (**enjoying**) tho (**their**) Hereditary Rights and Priviledges, Discharging the sam (**same**) to be taken or given in any tyme (**time**) coming, without Our Speciall (**special**) Warrant, and Consent, under the pains due to tho contempt (**Contempt**) of our (**Our**) Royall (**Royal**) Commands and Authority, And (**and**) tho (to) this effect, We (**we**) do by Our Royall (**Royal**) Authoritij (**Authority**) aforsaid, Stop, Disable, and dispens (**Dispence**), with all Laws enjoying the saids Oaths, Test (**Tests**), or any of them, Particularly (**particularly**) the first act (**Act**) of the first Session of the first Parliament of King Charles the Second; the eleventh act (**Act**) of the forsaid (**foresaid**) Session of the forsaid Parliament (**Parliament**); the Sixth (**sixth**) act (**Act**) of the third Parliament (**Parliament of the said King Charles, the twenty first and twenty fifth Acts of that Parliament; and the thirteenth Act of the first Session of Our late Parliament**,); in so far allanerly as concerns the taking tho (**of**) Oaths or Test (**Tests**) therin (**therein**) Perscribed (**prescribed**), and all others as well not mentioned as mentioned, and that in Place (**place**) of them, all Our good Subjects, or Such (**such**) of them as We or Our Privy Councill (**Council**) shall require so to do, shall take and Swear the following Oath, allanerlij (**allanerly**), I. (,) A (.) B. do (**Do**) acknowledge (,) testifie (**Testifie**) and declare (**Declare**,) that James (**JAMES**) the Seventh by the Grace of GOD (**God**), King of Scotland (,) England (,) France and Ireland, Defender of the Faith etc (&c.) ! is rightfull (**rightful**) King, and Supream Governour of these Realms, and over all Persons (**persons**) therin (**therein**), and thatt (**that**) itt (**it**) is unlafull (**unlawful**) for Subjects, on any pretence, or for any cause whatsoever, to rise in Arms against Him, or any Commissionated by Him, (**him**,) and that I shall (**shall never**) so rise in arms (**Arms**), nor assist (**Assist**) any who shall to do so (**shall do so**); and that (**that**) I shall never resist His (**his**) Power and (**or**) Authority, nor ever opose (**Oppose**) His Authority, to His Person (,) as I shall answer to God, butt (**but**) shall to the

utmost (**utmost**) of maij (**my**) power (**Pewer,**) Assist, Defend, and Mentain (**Maintain**) Him, His (**his**) Heirs and Lawful Successours, in the exercise (**Exercise**) of ther (**their**) absolute Power and Authority, against all Deadly, So Help (**help**) me GOD (.); And seing (**seeing**) many of Our good Subjects have, before our (**Our**) Pleasure, in these Matters (**matters**) was made Publick (**publick**), incurred the Guilt appointed by the Acts of Parliament above mentioned (**above-mentioned of our certain Knowledge**), or others; we by Our Authority and Absolute Power, and Prerogative Royal above-mentioned, or Our certain Knowledge, and innate mercij (**Mercy**), Give our (**Our**) ample and full indemnity (**Indemnity**) to all those of the Roman Catholick (**Roman-Catholick**) or Popish Religion, for all things by dem (**them**) done Contrarij (**contrary**) to Our Laws or acts (**Acts**) of Parlamentt (**Parliament**), made in ane (**any**) them (**time**) past, relating to ther Religion, the Worship and Exercise thereof, or for being Papists, Jesuits, or Traffickers (**Traffickers**), for hearing or saing (**saying**) of Mass, concealing (**Concealing**) of Priest (**Priests**) or Jesuits, (**or**) breeding ther (**their**) Children Catholicks (**Catholicks**), at home or abroad, or anij (**any**) other thing (.); Rite or Doctrine, Said (**said**), performed, or maintained by them, or any of them: And likewise (**likewise**), for holding or taking of Places, Employments, or Offices, contrarij (**contrary**) to any Law or Constitution, Advices given to us (**Us**) or Our (**our**) Counsil, Actions done, or generally any thing performed or Said (**said**) against the known Laws of that our (**Our**) Ancient Kingdom; Excepting Alwaijs (**always**) from this Our Roijal (**Royal**) Imdemnitij (**Indemnity**), all Murders, Assassinations, Thefts, and all Suce oder (**and such like**) Crimes, wich (**which**) never used to be Comprehended (**comprehended**) in our (**Our**) Generall (**general**) actts (**Acts**) of Indemnitij (**Indemnity**). And we (**We**) Command (**command**) and require all (**all Our**) Judges, or other Concerned (**concerned**), to explain this in the most ample Sense (**sense**) and Meaning (**meaning**) Acts of Indemnitij (**Indemnity**) at anij (**any**) tijme (**time**) have contained: Declaring this shall be as good to everij (**every**) one concereed, as if theij (**they**) had our Roijall (**Royal**) Pardon and Remission under our (**Our**) Great Soal (**Seal**) of that Kingdom (.), And likweis (**likewise**) Indemnifijng (**Indemnifying**) our (**Our**) Protestant Subjects from all Pains and Penalties due fo (**for**) Hearing (**hearing**) or Preaching in Houses, Provideing (**provided**) ther (**there**) be no treasonabell (**Treasonable**) Speecks (**Speeches**), utterd in the Said (**said**) conventicles (**Conventicles**) by them, in wich (**which**) Case the law (**Law**) is onley (**only**) to take place against the Guiltij (**Guilty**), and none other Present (**present:**), Provideing (**Providing**) also that they Reveal to any of our Councell (**Council**) the Guilt so Committed, As also excepting all Fines or effects of Sentences already giwen (**given**); and likwais (**likewise**) indemnifijng (**indemnifying**) fullij (**fully**) and freelij (**freely**) all Quakers, for ther (**their**) meetings (**Meetings**) and Worshipis, in all tijme (**time**) past, preceding the Publication (**publication**) of these Presents; And (**and**) We (**we**) doubt nott (**not**) butt (**but**) our (**Our**) Protestant Subjects, will giwe (**give**) their Assistance and Conkurs (**Concourse**) hereunto, on all Occasions (**occasions**), in their respectiwe (**respective**) Capacities: In Consideration (**consideration**) Whereof (**whereof,**) and the Ease those of our (**Our**) Religion, and others maij (**may**) hawe (**have**) therby (**hereby**), and for the encouragement (**Encouragement**) of our Protestant Bishops, and the Regular Clergij (**Clergy**), and Such (**such**) as hawe (**have**) hitherto lived orderly (**Orderly**), We think fit (**fit**) to declare, that it was never (**never was**) our Principle (**Principles**), nor will We (**we**) ever suffer Violence to be offered to anij mans Conscience nor will We use Force or Invincible Necessitij against anij (**any**) Man (**Mans Conscience, nor will we use Force or invisible necessity against any Man**) on the account of his perswaion (**Perswasion**), nor the Protestant Religion, but will Protect (**protect**) our (**Our**) Bishops, and other Minostors (**Mi-**

nisters) in ther (**their**) Functions, Rights, and Properties, and all our (**Our**) Protestant Subjects in the free exersies (**exercise**) of their Protestant Religion in the Churches; And (**and**) that we will, and herebij (**hereby**) Promise (**promise**), on our (**Our**) Royall (**Royal**) Word, to Mantain (**maintain**) the Possorsors (**Possessors**) of church lands (**Church-Lands**) formerlij (**formerly**) belonging to Abbeijs (**Abbeys**), or other Churches of the Catholik (**Catholic**) Religion, in ther (**their**) full and free Possessions (**possession**) and Right, according to our Laws and acts (**Acts**) of Parliament in that behalf in all time coming; And We will Imploij (**employ**) indifferently all our Subjects, of all Perswasions, so as none Shall (**shall**) meett (**meet**) with anij (**any**) Discouragment (**Discouragement on the account**) of his Religion, but be Advanced (**advanced**), and estemed (**esteemed**) by us (**Us**), according to ther (**their**) Several (**several**) capacities (**Capacities**) and Qualifications, so long and (**as**) We (**we**) find Charity and Unity Mantaned (**maintained**);. And (**and**) if anij (**any**) animosities (**Animosities**) Shall (**shall**) arise (**Arise**), as We hop (**hope**) in God ther (**there**) will not (,); We will Show (**show**) the Severest (**severest**) effectse (**Effects**) of our (**Our**) Royal Displesure against the Beginners and (**or**) Fomenters therof (**thereof**), Seing (**Seeing**) therbij (**thereby**) Our Subjects maij (**may**) be Deprived (**deprived**) of this general Ease and Satisfaction, We intend to all of them, whose Happineofs (**Happiness**), Prosperitij (**Prosperity**), Wealth, and Safety, is so much Our Roijal (**Royal**) Care, that we (**We**) will leave nothing undone wich maij (**may**) procure these Blessings for them. and (**And**) lastly (**Lastly**) to the end all Our (**our**) Good (**good**) Subjects maij (**may**) have notice of this Our Royall (**Royal**) Will and Pleasure, We (**we**) do herby (**hereby**) Command (**command**) Our Lyon King at Arms, and his Brethren Heralldts (**Heralds**), Macers, Pursevants, and Massenger (**Messengers**) at arms (**Arms**), to make timeous Proclimation (**Proclamation**) therof (**thereof**) at the Marcet (**Mercat**) Cross of Edinburgk (**Edinburgh**); And (**and**) besides the Printing and Publishing of this our (**Our**) Royall (**Royal**) Proclimation (**Proclamation**), itt (**it**) is (...) (**Our**) express will and pleasure (**Pleasure**), that the same be past under the Great Seall (**Seal**) of that our (**Our**) Kingdome (Kingdom) per saltum, without passing (**passing**) any other Seal or Register: In order wherunto (**whereunto**) this shall be to the Directors of our (**Our**) Chancellarij (**Chancellary**) and ther (**their**) Deputs (**Deputes**) for Wreiting (**Writing**) the same, and to Our Chancellor (,) for Casing (**causing**) our (**Our**) greatt (**Great**) Seall (**Seal**) aforesaid to be Appended therunto (**thereunto**), a Sufficient (**sufficient**) Warrant (**Warrant**)!

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Гілл Д. Історія християнства. Київ : Темпора, 2010. 560 с.
2. Журавльов Д. Шотландські наймані вояки в Україні XVI—XVII ст. (до питання про ранні україно-шотландські зв'язки) // Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. Історія. Харків, 2009. № 852. С. 127—136.
3. Заяць О. Громадяни Львова XIV—XVIII ст.: правовий статус, склад, походження / НАН України. Львів: Ін-т укр. археографії та джерелознавства ім. М.С. Грушевського, 2012. 590 с.
4. Зубрицький Д. Хроніка міста Львова. Львів : Центр Європи, 2006. 602 с.
5. Центральний державний історичний архів України, місто Львів. Ф. 132. Оп. 1. Спр. 261. Арк. 6
6. Там само. Арк. 3—5.
7. Шиян Р. Торгівля міст Руського і Белзького воеводств XVI — першої половини XVII ст. // Записки наукового товариства імені Шевченка. Львів, 1994. Т. 228. С. 123—159.

8. Її ж. Купці-шотландці в містах Руського воєводства у XVI—XVII ст. // Вісник Львівського університету. Серія історична. Львів, 1998. Вип. 33. С. 50—55.
9. Її ж. До історії львівської торгівлі другої половини XVII ст. (за даними митної книги 1669 р.) // Львів: місто — суспільство — культура. Львів, 1999. Т. 3. С. 137—149.
10. Bajer P. Scots in the Polish-Lithuanian Commonwealth, 16th—18th Centuries. The Formation and Disappearance of an Ethnic Group. Leiden, Boston: Brill, 2012. 616 p. <https://doi.org/10.1163/9789004210653>
11. Barnes R.P. Scotland and the Glorious Revolution of 1688. // *Albion: A Quarterly Journal Concerned with British Studies*. Chicago, 1971. Vol. 3, No. 3. P. 116—127. <https://doi.org/10.2307/4048193>
12. Biegańska A. The Learned Scots in Poland (From the Mid-Sixteenth to the Close of the Eighteenth Century) // *Canadian Slavonic Papers/Revue Canadienne des Slavistes*. Oxfordshire, 2001. Vol. 43. P. 1—27. <https://doi.org/10.1080/00085006.2001.11092268>
13. Boyer R. English Declarations of Indulgence of 1687 and 1688. // *The Catholic Historical Review*. Washington, 1964. Vol. 50, No. 3. P. 332—371.
14. Burgess G. Was the English Civil War a War of Religion? The Evidence of Political Propaganda. // *Huntington Library Quarterly*. Philadelphia, 1998. Vol. 61, No. 2. P. 173—201. <https://doi.org/10.2307/3817797>
15. Górnik D. The Scottish diaspora in the Polish-Lithuanian Commonwealth // *Language, Culture, Politics. International Journal*. Chełm, 2020. Vol. 5. P. 169—182.
16. James VII. A Proclamation. 1687. URL: [https://en.wikisource.org/wiki/A_Proclamation_\(James_VII\)](https://en.wikisource.org/wiki/A_Proclamation_(James_VII)) (дата звернення 27.03.2023).
17. Kowalski W. The Placement of Urbanised Scots in the Polish Crown during the Sixteenth and Seventeenth Centuries. // *Studies in Medieval and Reformation Traditions. Scottish Communities Abroad in the Early Modern Period*. Leiden, Boston, 2005. Vol. CVII. P. 53—104. https://doi.org/10.1163/9789047407157_008
18. Łoziński W. *Patrycyat i mieszczaństwo lwowskie w XVI i XVII wieku*. Lwów: Gubrynowicz i Schmidt, 1892. 434 s.
19. Mullet C. *Religion, Politics, and Oaths in the Glorious Revolution*. // *The Review of Politics*. Cambridge, 1948. Vol. 10, No. 4. P. 462—474. <https://doi.org/10.1017/S0034670500047586>
20. Sharpe K. *The personal rule of Charles I*. New Haven: Yale University Press, 1992. 983 p.
21. Skeat W.W., Mayhew A.L. *A Concise Dictionary of Middle English*. London: Oxford University Press, 1848. URL: <https://www.gutenberg.org/files/10625/10625-h/10625-h.htm> (дата звернення 27.03.2023).
22. Sowerby S. Of Different Complexions: Religious Diversity and National Identity in James II's Toleration Campaign. // *The English Historical Review*. Oxford, 2009. Vol. 124, No. 506. P. 29—52. <https://doi.org/10.1093/ehr/cen363>
23. Speck W. A. *James II*. Oxfordshire: Routledge, 2002. 192 p.
24. Worthington D. «Unfinished work and damaged materials»: historians and the Scots in the Commonwealth of Poland—Lithuania (1569—1795) // *Minorities Historical Studies in Ethnicity, Migration and Diaspora*. Oxfordshire, 2016. Vol. 34. Issue 3. P. 276—296. <https://doi.org/10.1080/02619288.2015.1063812>

Отримано 27 березня 2023 р.

REFERENCES

1. Hill D. *Istoriia khrystianstva* [The History of Christianity]. Kyiv, 2010, 560 p. [In Ukrainian].
2. Zhuravliov D. *Shotlanski naymani voyaky v Ukraini XVI—XVII st. (do pytannia pro ranni ukraino-shotlanski zviazky)* [Scottish mercenaries in Ukraine in the 16th-17th centuries (to the question about early Ukrainian-Scottish ties)]. *Visnyk Kharkivskoho natsionalnoho universytetu imeni V.N. Karazina. Istoriia* [Bulletin of V.N. Karazin Kharkiv National University. History]. Kharkiv, 2009. Iss. 852, pp. 127—136. [In Ukrainian].
3. Zaiats O. *Hromadiany Lvova XIV—XVIII st.: pravovyi status, sklad, pokhodzhennia* [Citizens of Lviv in the 14th—18th centuries: legal status, composition, origin]. Lviv, 2012. 590 p. [In Ukrainian].
4. Zubrytskyi D. *Khronika mista Lvova* [Chronicle of the city of Lviv]. Lviv, 2006. 602 p. [In Ukrainian].
5. Fond 132. Inventory 1. Unit 261. Fol. 6. Central State Historical Archives of Ukraine in Lviv.
6. *Ibidem*. Fols. 3—5.
7. Shyian R. *Torhivlia mist Ruskoho i Belzkooho voievodstv XVI— pershoi polovyny XVII st.* [Trade of the cities of the Rus and Belz Voivodeships in the 16th — first half of the 17th centuries], *Zapysky naukovooho tovarystva imeni Shevchenka* [Notes of the Shevchenko Scientific Society]. Lviv, 1994. Vol. 228, pp. 123—159. [In Ukrainian].
8. Shyian R. *Kuptsi-shotlandtsi v mistakh Ruskoho voievodstva u XVI—XVII st.* [Scottish merchants in the cities of the Rus Voivodeship in the 16th—17th centuries]. *Visnyk Lvivskoho universytetu. Seriiia istorychna* [Bulletin of Lviv University. Historical series]. Lviv, 1998. Iss. 33, pp. 50—55. [In Ukrainian].
9. Shyian R. *Do istorii lvivskoi torhivli druhoi polovyny XVII st. (za danymy mytnoi knyhy 1669 r.)* [To the history of Lviv trade in the second half of the 17th century. (according to the customs book of 1669)]. *Lviv: misto — suspilstvo — kultura* [Lviv: city—society — culture]. Lviv, 1999, Vol. 3, pp. 137—149. [In Ukrainian].
10. Bajer P. *Scots in the Polish-Lithuanian Commonwealth, 16th—18th Centuries. The Formation and Disappearance of an Ethnic Group*, Brill, Leiden, Boston, 2012. 616 p. <https://doi.org/10.1163/9789004210653>
11. Barnes R.P. *Scotland and the Glorious Revolution of 1688, Albion: A Quarterly Journal Concerned with British Studies*, Vol. 3, No. 3., Chicago, 1971, pp. 116—127. <https://doi.org/10.2307/4048193>
12. Biegańska A. *The Learned Scots in Poland (From the Mid-Sixteenth to the Close of the Eighteenth Century)*, *Canadian Slavonic Papers/Revue Canadienne des Slavistes*, Vol. 43., Oxfordshire, 2001, pp. 1—27. <https://doi.org/10.1080/00085006.2001.11092268>
13. Boyer R. *English Declarations of Indulgence of 1687 and 1688*, *The Catholic Historical Review*, Vol. 50, No. 3., Washington, 1964, pp. 332—371.
14. Burgess G. *Was the English Civil War a War of Religion? The Evidence of Political Propaganda*, *Huntington Library Quarterly*, Vol. 61, No. 2., Philadelphia, 1998, pp. 173—201. <https://doi.org/10.2307/3817797>
15. Górnik D. *The Scottish diaspora in the Polish-Lithuanian Commonwealth*, *Language, Culture, Politics. International Journal*, Vol. 5, Chelms, 2020, pp. 169—182.
16. James VII., 1687. *A Proclamation. 1687*. Available at: <[https://en.wikisource.org/wiki/A_Proclamation_\(James_VII\)](https://en.wikisource.org/wiki/A_Proclamation_(James_VII))> [Accessed 27 March 2023].
17. Kowalski W. *The Placement of Urbanised Scots in the Polish Crown during the Sixteenth and Seventeenth Centuries*, *Studies in Medieval and Reformation Traditions*. Scottish

- Communities Abroad in the Early Modern Period, Vol. CVII., Leiden, Boston, 2005, pp. 53—104. https://doi.org/10.1163/9789047407157_008
18. Łoziński W. *Patrycyat i mieszczaństwo lwowskie w XVI i XVII wieku*, Gubrynowicz i Schmidt, Lwów, 1892, 434 p.
 19. Mullet C. Religion, Politics, and Oaths in the Glorious Revolution, *The Review of Politics*, Vol. 10, No. 4, Cambridge, 1948, pp. 462—474. <https://doi.org/10.1017/S0034670500047586>
 20. Sharpe K. The personal rule of Charles I, Yale University Press, New Haven, 1992, 983 p.
 21. Skeat W.W., Mayhew A.L., 1848. *A Concise Dictionary of Middle English*, Oxford University Press. Available at: <<https://www.gutenberg.org/files/10625/10625-h/10625-h.htm>> [Accessed on March 27, 2023].
 22. Sowerby S. Of Different Complexions: Religious Diversity and National Identity in James II's Toleration Campaign, *The English Historical Review*, Vol. 124, No. 506. Oxford, 2009, pp. 29—52. <https://doi.org/10.1093/ehr/cen363>
 23. Speck W.A. James II, Routledge, Oxfordshire, 2002, 192 p.
 24. Worthington D. «Unfinished work and damaged materials»: historians and the Scots in the Commonwealth of Poland—Lithuania (1569—1795), *Minorities Historical Studies in Ethnicity, Migration and Diaspora*, Vol. 34. Issue 3, Oxfordshire, 2016, pp. 276—296. <https://doi.org/10.1080/02619288.2015.1063812>

Received on March 27, 2023

Khrystyna Baziuk

Krypiakievych Institute of Ukrainian Studies
of National Academy of Sciences of Ukraine (Lviv, Ukraine)
ORCID: 0000-0002-7625-4985
E-mail: khrystynabaziuk@gmail.com

LVIV COPY OF "DECLARATION OF INDULGENCE"
OF JAMES II DATED FEBRUARY 12, 1687: CONTEXT OF DOCUMENT
CREATION AND ITS ANALYSIS

The goal of the research. Introducing of an unpublished document — a copy of the "Declaration of Indulgence" by the English King James II, which was found in the correspondence of Lviv merchant of the Scottish origin Arthur Forbes (Central State Historical Archives of Ukraine in Lviv — Fond 132, Inventory 1, File 261), into scientific circulation. Analysis of the political and religious situation that made this document relevant for the Lviv Scottish merchants, finding out the impact of the copy of the Declaration of Indulgence " on them. **Methodology.** Comparative and deductive methods were used to compare and analyze the original "Declaration of Indulgence" text and its copy in the letter to Arthur Forbes. The systemic method was applied to explain the context of the creation of the original and the "Declaration..." copy. **Scientific novelty.** For the first time, a document was introduced into scientific circulation — a copy of the "Declaration..." from the correspondence of the Scottish merchant Arthur Forbes, who had his own trading network centered in Lviv. The letter was considered in the context of Scottish migration to the territory of the Ruthenian Voivodeship. The significance of English religious policy for Scottish merchants in Lviv was analyzed. **Conclusions.** One of the reasons for the emigration of Scots to the European countries in the 15th-17th centuries could be internal religious conflicts. Due to them, a significant part of Scottish

Catholics left the country, and some of them settled in the territory of the Polish-Lithuanian Commonwealth, in particular, the Ruthenian Voivodeship and the city of Lviv. Most often, they were engaged in trade, which became not only a source of income, but also provided a stable connection with their homeland. An example of such a connection is the correspondence of the Scottish merchant Arthur Forbes with his friend and trading partner. In it, we can find a copy of the "Declaration..." by the English King James II. This document declared religious equality and tolerance in the territory of the English Kingdom, and therefore was extremely important for those Scots who left their country due to the possibility of religious persecution. Unfortunately, they could not use it since the "Declaration..." was annulled during the Glorious Revolution in 1688.

Key words: Scottish emigration, Lviv, Declaration of Indulgence, Ruthenian Voivodeship, Polish-Lithuanian Commonwealth, trade.